

BEŞEK JI FOLKLORA KURDÎ: ÇÎROK (A Part in Kurdish Folklore: Tale)

Mehmet BOZKOYUN¹

Puxte

Li dinyayê û li welatê me çîrok bûne mijara gelek lêkolînan. Pîrr caran çîrok, bi bêjeyên “hebû tunebû li welatekî”, “hebû tunebû carekê ji caran” dest pê dike û guhdaran dixê nava xeyalên neasayî û fantastîk, carcaran guhdaran dibê ser çiyayên di nava ‘ewran de, car caran jî guhdaran dibê heft tebeqe di binê ‘erdê de. Di şevên zivistanê yê dirêj de civata kurdan bi çîrokan re hevaltî dikirin ango çîrok parçeyek jî ji yana kurdan bû. Hinek çîrok hebûn, neteweyî bûn ango li hemû welêt dihate zanîn (Şengê û Pengê, Mîrze Miheme) hinek jî herêmî bûn, an jî hew li gundekî tenê dihatine zanîn.

Li gorî mijarê cureyên çîrokê cuda cuda ne. Her çîrokek jî sê beşan pêk tê (çîvanok, beşa hîmî û encam). Divê di her çîrokê de bûyer, leheng, cih û dem hebe. Taybetmendiyeke çîrokan a herî mezin motif in. Her motifek xwediyê wateyekê ye. Di çîrokên kurdî de motifên wek “porkur”, “beranê reş û sipî”, “tîremar”, “morika” xewê hene.

Em ê di vê xebata xwe de li ser bêjeya çîrokê, dîrokçeya çîrokên gelêrî ya li dinyayê û di nava kurdan de, çavkaniyên çîrokê, cureyên çîrokê, naveroka çîrokan û bi kurtasî li ser çend motifên di çîrokên kurdî de derbas dibin bisekinin. Ji bona avakirina vê metnê me, di warê çîroka kurdî de lîteratura heyî vekolandin û bi awayekî sistematîk agahiyên derbarê çîroka kurdî de li ber çava raxistin.

Peyvên Sereke: Folklorê kurdî, çîrok, xebatên li ser çîrokên kurdî yê gelêrî, cureyên çîrokên kurdî

1 Mamoste/Lêkolîner.mamoste2007@hotmail.com

Abstract

Folk tales have been come up for many discussions in our country and in the World. They usually start with the sentences saying “once upon a time, in an unknown country...” or “once upon a time, a time from times...” and folk tales encourage listeners to extraordinary and fantastic dreams, sometimes have listeners climb up mountains whose tops are over the clouds and sometimes take people under the seven folds of the earth. Kurdish society accompanied with folk tales in the long winter nights. That’s to say; folk tales were a part of the Kurds. There were some folk tales (like Şengê and Pengê or Mîrza Muhammed), which were national. Namely they were known all parts of the Kurdish regions. And but some of them were peculiar to only one region or they were known only in one village.

Tales are different according to their subjects. Every tale consists of three parts. In every tale; case, character, place and time are necessary. One of the interesting features of tales is symbol. Every symbol has a meaning. In Kurdish tales, there are symbols such as to tear one’s hair, black and white ram, sleeping bead.

Tales take an important place in Kurdish Folklore. We dwell on the word of tale, some representative of tale in the world and between Kurds, sources of tale, kinds of tale, content of tale and some motifs in tales in our study. (Our study is about Kurdish Tales.) In order to write this text, we search all literature about Kurdish Tales and we display information about Kurdish Tale systematically.

Key Words: Kurdish Folklore, Tale, Studies on Anonymous Kurdish Tales, Kinds of Kurdish Tale

1. Destpêk

Çîrok, cureyek ji folklorê kurdî ya devkî ye. Çîrok ji aliyekî de hînkariyê, ji aliyekî de mirovan difikirîne, ji aliyekî jî şîretkariyê. Di çîrokê de bi piranî kes/leheng (carcaran lehengên çîrokê ajel in) derasayî ne, xwedî hêzên derîaqil in. Herçiqas mijara çîrokê kurdî xeyalî be jî cardin bingeha xwe ji jiyana civaka kurd girtiye û li ser êş, azar, kul, serpêhatî, xewn û xeyalên civaka kurd hatine ristin. Çîrok, di şevên zivistanan de li ser lêvên çîrokbêjan bi sedan sala ne ji nîşekî digihêje nîşekî din û bi vî awayî hetanî îro hatine.

Bêjeya “çîrokê” di sala 1893yan de di ferhengê Kurdî-Erebî de hatiye bikaranîn. Navê ferhengê *El-Hedîyye el-Hemîdiyye fî'l-Lugat el-Kurdiyye* ye û ji aliyê Yusuf Ziya Paşa el Xalidî el Meqdîsî ve hatiye nivîsîn û li Stenbolê hatiye çapkirin.²

2 Haşîm Ahmedzade, *Ulus ve Roman*, (Wer. Azad Zana Gündoğan), Weşanên Pêrî, Stenbol 2004, r. 190.

Kurd bi saya serê lehengên kilaman û çîrokan hêvî û hestên xwe tînin zimên.³ Di nava kurdan de navê çîrokê hinekî bi nîqaş e. Ji ber ku li şûna peyva çîrokê carcaran serpehatî, serhatî, kurteçîrok⁴, çîrçîrok, çîrvanok, xevrîşok, mesele, qewimîn, metelok, xeberoşk û hwd. têne bikaranîn, ev jî di navlêkirina çîrokê de aloziyê derdixe holê. Di vî warî de ev bû çend sale nîqaş têne kirin. Em ê çend nîqaşêndî vî warî de li vê derê rêz bikin.⁵ Cewerî di bin sernava çîrokê de wisa dibêje:

“... ev jî rastiyeke e ku gotina ‘çîrok’ ji aliyê gelek kesan mîna ‘masal’ a tirkî, an jî ‘saga’ ya swêdî tê fêhmkirin. Li gelek deverên Kurdistanê kurd ji ‘masal’ re jî dibêjin ‘çîrok’. Lê li hin deveran jî bêjeya ‘çîrçîrok’ heye ku ev gotin di kovara Hawarê⁶ de jî hatiye bikaranîn. Herçiqas ‘çîrok’ û ‘çîrçîrok’ li hin deveran were eynî maneyê, an jî mirov tu ferqê nexwe navbera van herdu terman, lê di jiyana rastî de ev bi awayekî zelal ji hev vediqetin. Di jiyana rojane de, di danûstandinên civakî de gotina ‘çîrok’ di zimanê gel de pirr tê bikaranîn. Gava yek ji yekî re behsa jiyana xwe an jî behsa jiyana hinên din bike û yê ku jê re tê behs kirin hê jî bipirse, yê ku behs dike dibêje ‘çîroka wan dût û dirêj e’, an jî ‘ev çîrok dirêj e’, an jî ‘ev çîrokeke dûtûdirêj e’.”⁷

Rohat Alakom derbare vê mijarê de ramanên xwe wiha tîne zimên:

“Di nav folklorê kurdî ya devkî de dewlemendiyeke herî mezin bêguman çîrok in. Çîrok beşeke folklorê ye, nivîskarên wan ne kifş in, gel bi xwe ev berhem afirandine. Carcar di weşanên peryodîk de, peyva çîrok li şûna serpehatiyan (kurteçîrok) tê bi kar anîn, lê belê ev yeka ne rast e. Ji ber ku nivîskarên serpehatiyan kifş in. Serpehatî berhemên nûjen in, bi tehr û naveroka xwe ve ji çîrokan gelek cuda dibin. Hin nivîskar û lêkolanan li şûna çîrok hikayet bi kar anîne. Ev yeka di warê navkirinê de tevliheviyeke mezin di zimanê kurdî de peyda dike. Carcar van herdu berhemên re jî çîrok tê gotin. Pêwîst e ev pîrsa termînolojiyê bê çareserkirin û divê her tişt di cihê xwe de rûne.”⁸

Ramazana Pertev di vî warî de dibêje ku: “Di her lehçe û di diyalekta zimanê kurdî de çîrok zêdetir berfireh bûye û di nava gel de zêdetir tê bikaranîn, min jî di berhema xwe de navê çîrokê bi kar anî, di maneya ‘masal’ a tirkî de.”⁹

3 Salih Kevirbirî, *Yirmi Olay, Yirmi Kılam Kürt Halk Türkülerinden Seçmeler* (wer. Mazlum Doğan), Weşanên Ewrensêl, Stenbol 2004, r. 10.

4 İrfan Babaoğlu, “Kurteçîrok Hestên Kurdan in”, *Kovara W*, j. 47 Gulan-Pûşper, Stenbol 2013, r. 52.

5 Ramazana Pertev, *Zarok û Çîrok (Destpêka Pedagojiya Kurdî)*, Weşanên Doz, Stenbol 2009, r. 89-93.

6 Di hejmarê 11 em de ‘Çîrçîroka Bîngolê’ derbas dibe.

7 Cewerî, *h.b.*, r. 35-36.

8 Rohat Alakom, *Di Folklorê Kurdî de Serdestiyeke Jinan*, Çapa Duyem, Weşanên Awesta, Stenbol 2013, r. 15.

9 Pertev, *h.b.*, r. 89.

Ayhan Geverî di Antolojiya Çîrokên Nûbiharê de dibêje: “Edebiyata kevin a kurdî gelek dewlemend bû, lê edebiyata nûjen hema em bibêjin van salên dawî ligel nivîsê ve muşerref û nasyar bûye. Wêca ev ‘dewrê transê’ ku di navbera edebiyata devkî û ya nivîskî de ye û hêj jî tesîra wê dewam dike, wekî gelek tevliheviyan meseleya ‘çîrokê’ jî bo me kiriye çîrok û mesele. Jixwe li cem me kelîmeya ‘çîr’ ku koka çîrokê ye, bi maneya ‘meselê’ ye û hêj jî mîsalên dihête gotin “Çîra wî gelek dirêj e.”¹⁰

Di vê mijarê de ramanên Zeynelabidîn Zinar bi vî rengî ne: “Di rastiye de berhemên gelêrî yê wêkî ‘çîrok’ û ‘çîvanok’ jî hevdu zêde bûne. Lê di navbera wan de ev ferq heye; di bîngeha çîrokê de hikayeke rasteqîne heye û ev di nava gel de hingî hatiye vegotin wekî şiklî hin gûherîn çêbûye. Bonimûne di hin çîrokan de em rastî navên padîşah, qral, sultanên tene. Ji van navan kêma zêde em texmîn dikin ev çîrok di kîjan zemanî de derbas bûye..., lê di çîvanokan de bûyereke rasteqîne nîne. Fantazî û pêşnumayên xeyalî hene ku ne diyar e ji layê kî ve hatine afirandin. Li hin herêmên Kurdistanê bo çîvanok, ‘çîrvanok, çîrçîrok, xeberoşk’ jî tete gotin.”¹¹

Di vî warî de Hasan Kaya dibêje ku: “Wexta ku em biçûkbûn dayik û pîrikên me ji me re hinek tişt vedigotin, em ji wana re ‘çîrok’ an jî ‘çîrçîrok’ dibêjin.¹² Hinek kes çîrokê li şûna serpêhatiyên bi kar tînin.¹³ Şerefxan, ji bûyerên dîrokî re dibêje çîrok û wî navê xebata xwe ya di derbarê dîrokê de kiriye, ‘Çîroka Hukumdarên Kurdistanê.’¹⁴ Carcaran serpêhatî (li vê derê serpêhatî di wateya ‘hikaye’ ya tirkî de ye) jî di bin navê çîrokê de cih digire û hinek pirtûk bi navê ‘Çîroka jiyana min’ hatine çapkirin.¹⁵ Hinek kes jî destanan wekî çîrok dihesibînin, yek ji wan kesan jî Roger Lescot e. Lescot wiha dibêje: “Mîrê ku Mişo di çîroka Memê Alan de wek Ezdîn bi nav dike, xuya ye ku yek ji wan herdu Mîr Ezdînan e ku navê wan di kronolojiya dîrokê de dibore.”¹⁶ Destana Kela Dimdimê jî ji aliyê hinek kesan ve wek çîrok tê binavkirin û derbarê vê de dibêjin: “Bûyerên Kela Dimdimê jî wek çîrokên devkî derbasî nav edebiyata kurdan bûne.”¹⁷ Jan Dost destana Mem û Zîn wek çîrok dihesibîne û dibêje: “Ev nav di çîroka Mem û Zînê de du caran derbas dibe.”¹⁸ Tevliheviya di navê

10 Ayhan Geverî, *Antolojiya Çîrokên Nûbiharê*, Çapa Yekem, Weşanên Nûbiharê, Stenbol 2008, r. 12.

11 Zeynelabidîn Zinar, Axaftina di panela kurd-kavê de ya li ser “Folklorê Kurdî û Hunera di Folklorê de”. 2006. (nql. Pertev, h.b., r. 89.)

12 Hasan Kaya, *Kürt Öykü Antolojisi*, Weşanên Ewrensêl, Stenbol 2005, r. 7.

13 Haşîm Ahmedzade, *Romana Kurdî û Nasname* (wer. Fahriye Adsay), Weşanên Awesta, Stenbol 2011, r. 141.

14 Şerefxanê Bedlîsî, *Şerefname* (wer. Ziya Avcî), Çapa Sêyem, Weşanên Awesta, Stenbol 2007, r. 12.

15 Hans Christian Andersen, *Çîrok û Serpêhatî* (wer. Ezîzê Gerdenzerî), Weşanên Doz, Stenbol 2011, r. 9.

16 Roger Lescot, *Memê Alan*, Çapa Duyem, Weşanên Awesta, Stenbol 2010, r. 10.

17 Casîmê Celîl-Emerê Celalî, *Kela Dimdimê û Xanê Lepzêrîn*, Weşanên Nûbiharê, Stenbol 2011, r. 8.

18 Exmedê Xanî, *Mem û Zîn* (Şîrove û Kurdiya Îro. Jan Dost), Weşanên Awesta, Stenbol 2010, r. 45.

destan û çîrokê di Destana Şerrê Kundan û Qijikan de jî tê pêşberî me û di vê berhemê de gotineke wisa derbas dibe: “Ev berhema me ya bi navê ‘Destana Şerrê Kundan û Qijikan’ ... Bingeha vê çîrokê min ji pirtûka Beydebayê Hindî ya bi navê Kelîle û Dimne ji beşa ‘Kundan û Qijikan’ wergirtiye.”¹⁹ Li aliyê din tiştêkî hîn cuda heye ku ew jî çîrok weke kilaman ji aliyê hin dengbêjan ve têne gotin: “Çîrokên ku di vê pirtûkêde ne, ji aliyê gelek dengbêjan ve hatiye gotin û hîna jî têne gotin.”²⁰ Li vê derê, bi awayekî zelal diyar e ku gengeşiyên li ser gotina ‘çîrokê’ cur bi cur in. Divê di vî warî de lihevhatinek were çêkirin û li gor vê lihevhatinê gotina ‘çîrokê’ were bikaranîn.

Bikaranîna peyva çîrokê di nava gel de, ji hemû bi navkirinên din (çîrçîrok, serpêhatî hwd.) zêdetir tê bikaranîn û naskirin. Dema ku behsa çîrokê tê kirin di xeyalên gel de tiştêkî diyar peyda dibe. Ango dizanin wê behsa çî were kirin. Ji ber van sedemana me jî gotina çîrokê pejirand û me ev gotina çîrokê di wateya ‘masal’a tirkî de bikar anî.

Bi gelemperî naveroka çîroka kurdî gelekî dewlemend e. Motîfên curbicur û efsûnî derdikevin pêşberî me. Qesrên li ser ewran, bajarên heft tebeqan di binê erdê de, hûtên wekî çiyayan bilind, keçikên pêriyan, postên efsûnî, hewzên nemiriyê, beranên qemer yên dûvên wan wekî zinaran mezin, qehremanên birim, kevirên biefsûn, ajelên rê û rêberiyê nîşanî mirovan didin û her wekî din tiştên ecêb di çîrokan de cihê xwe yên taybet digirin.

Çîrok, dema ku mirov hate afirandin derketiye holê, mêtûyê çîrokê biqasî dîroka mirovahiyê dîrûdirêj e. Herçi qas di vegotinê de hinek cudahî hebin jî çîrok hebûna mirovahî ya hevpar e. Naveroka çîrokeke swêdiyan dişibe yan ‘ereban, çîrokeke îskoçan dişibe yan kurdan, çîrokeke îngîlîzan dişibe yan rûsan, ji ber ku çîrok ji heman çavkaniyan derdikeve holê. Ji bilî vê her çîrokek ji bilî cihanşumûliyê di naveroka xwe de hestên neteweyî jî vedîşere. Dema ku çîrok têne vegotin kêm zêde derdikeve holê ku ka ev çîroka ya kîjan welatî an jî kîjan gelî ye.

Çîrokên kurdî naveroka xwe ji taybetmendiyan gelê xwe distîne. Dema mirov bi çavekî zanistî, rexnevanî û lêkolînî li çîrokên kurdî mêtû dîke û babetên wan analîz dîke, mirov wê çaxê dibîne ku, ev berhema, afirandinên gelî wek destanên kurdî, gotinên pêşyan û stran ji me re dewlemendiyeke jiyana folklorîk pêşkêş dikin. Ev berhema li me şîretan dikin, rê nîşanî me didin. Fantazî, xewn, xewnerojên sedasalan di nav van çîrokan de her çûne dewlemend bûne. Beşek ji wan bi rastiyên jîyanê ve gîhiştine hev, ji aliyê mirovan de têgîhiştina jîyanê zêdetir hêsantir kirine. Di vî warî de çîrokên kurdî gelek hînkâr û şîretkar in.²¹

19 R. Yılmaz (Gernas Koçer), *Destana Şerrê Kundan û Qijikan*, Weşanên Nûbiharê, Stenbol 2007, r. 7.

20 Hogir Berbir, *Ji Dengbêj Fadilê Kufragî Destan û Çîrokên Kurdî*, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Amedê, Amed 2007, r. 5.

21 Alakom, *h.b.*, r. 15-16.

Di çîrokên kurdî de balkêşî, fentezî, têkiliya kulturî, hezkirina ji zimanê nijadî, nasîna nijada xwe, naskirina sirûştê, xweparastina li pêşberê bela û siqûmatan, baweriya bi xwe, şixulandina mejiyê mirov, terzên jiyana netewî, perwerdekirina mirovan, (bi taybet zarok), mirovatî, rêzgirtin, biratî û hwd.²² mijar cihê xwe digirin.

Di nava çîrokan de ramanên dijber her dem di şer de ne. Rindî-nerindî, xweşî- nexweşî, qencî-xerabî, şer-aşitî, pakî-nepakî, xweşikî-bedî, ken-girî, dia-nifir û hwd. kê mînakê di her çîrokê de derdikeve pêşberî me. Her çîrokeke gelekî, urf-edet û jiyana wî gelî dihundurîne. Çîrok xewn e, xeyal e, xwegihiştina armancekê ye, şopên nîfşên berê ne, çîrok bi xwe jiyana gelan e.

2. Li Dinyayê Çend Nûnerên Çîrokê

Çîrokên nivîskî bivê nevē bîngeha xwe ji çîrokên nehatine nivîsandin digire. Ev tişt li hemû dinyayê bi heman rengî ye. Ji ber ku em dizanin gotin, bîngeha nivîsê ye. Dema ku gotin tunebe nivîs kê mînakê. Nivîskar an jî lêkolîner dema li çavkaniyan digerin bivê nevē riya wan bi nava gel (gotinên devkî) dikeve. Di nava gel de ji xwe re bîngehekê amade dikin paşê nivîsê li ser wê bîngehê ava dikin. Di vî warî de pîr mînak hene.

Li cîhanê pîr kesan çîrokên nehatine nivîsandin di nava gel de berhev kirine û paşê nivîsandine. Di vî warî de em dikarin çend mînanan bidin. Nivîskarên Îngîlîz Wilhelm Grimm (1786-1859) û Jacob Grimm (1785-1863) (Ku ev her du kes bireyên hev in û bi navê “Birayên Grimm”, an jî bi Tirkî “Grimm Kardeşler” tê zanîn) berê çîrokên gel ên ku nehatibûn nivîsandin berhev kirine paşê jî ev çîrok nivîsandine. Ev xebata herdu birayan di warê çîrokên gelerî de, wekî klasîkên cîhanê tene pejiirandin. Di vî warî de xebata Homerosê yewnanî, xebata nivîskarê Scotlandî Walter Scott (1771-1832) û hwd. xebat jî hene.²³

3. Çend Nûnerên Çîroka Kurdî

Gelo di nava kurdan de çîrokên gelêrî cara ewil kê nivîsandine? Belê çîrokên gelêrî yên ku hatine nivîsîn di nava kurdan de jî hene. Em ji arşîva Aleksandr Jaba dizanin ku Mela Mûsayê Hekarî hîn di sedsala XVII. de zêdetirî 50 çîrokên kurdî yên gelêrî berhev kirine û ew bi navê *Duru'l Mecalîs* wekî pexşankî nivîsîne.²⁴

Ji aliyê berhevkarî û tomarkirinê xebata herî berfireh di salên 1850î de ji aliyê Mela Mehmûdê Bazîdî (1797-1867) hatiye kirin. Wî di gelek beşên folklorê kurdî de berhem dane. Du pirtûkên wî yên bi navên *Adat û Rusûmatnameyê*

22 Zeynelabidîn Zinar, “Hunera Folklorê Kurdî”, *Nûbihar*; j. 99, Stenbol 2006, r. 18.

23 Şerefxan Cizîrî, *Edebiyata Devkî û Sosyalîzasyon*, Weşanên Aram, İstanbul 2011, r. 17.

24 Ramazan Perteve, *Edebiyata Kurdî ya Gelêrî*, Weş. Avesta, Stenbol 2015, r.249. Bnr. Arşîva Aleksandr Jaba. Kopyeyeke arşîvê ya dijital di sala 2013yan de ji aliyê Beşa Ziman û Çanda Kurdî ya Zanîngeha Mardîn Artukluyê ve li Petersburgê hat zêdekirin û niha li Mêrdînê ye.

Ekradiyye û Camiyea Rîsaleyan û Hikayetan bi Zimanê Kurmançî ji bo folklorê kurdî berhemên giranbuha ne. Adat û Rusûmatnameyê Ekradiyye, xebateke civaknasî, etnografî û folklorî ye. Ji rabûn rûniştinê heta awayên zewacê, ji baweriyên gelêrî heta navên jin û mêrên kurdan, ji taybetmendiyên cilûbergên kurdewarî heta xwarin û vexwarinan, der barê çand û civaka kurdan de agahî hatine dayîn. Camiayê Rîsale û Hikayetê Ekradiyye li ser edebiyata kurdî ya gelêrî ye. Tê de 3 meqale û 40 çîrokên gelêrî hene. ²⁵ Ji bilî vê wî çîroka “Mem û Zîn” wekî pexşankî nivîsiye. ²⁶ Fûad Temo jî di rojnameya Rojî Kurd de çîrokek bi navê Şewêş nivîsandiyê. ²⁷

Di despêka sedsala XXem de di warê çîroka kurdî de hin kesin din jî derdikeve pêşberî me. Yek ji wan Qedrîcan ²⁸ e, yê din jî Nûreddîn Zaza ²⁹ ye. Ev nivîskarana ne bi tenê çîrok nivîsîne helbest, gotarên siyasî û hwd. jî nivîsandine. Rewşa ku ev nivîskarana tê de bûn rewşeke awarte bû. Li her alî şer û pevçûn hebûn. Lê di vê rewşa xirab de jî ji nifşên ayende re pîrr çîrok, helbest, lêkolîn hîştin. Ji bilî van kesana em dikarin bibêjin ku di warê çîrokê de, di piştî nivê sedsala XXem de wek kesên mîna Mehmed Emin Bozarslan, Zeynelabidin Zinar, Çiya Mazî, Hasan Kaya, Rojbîn Ozkan hwd. hene.

25 Pertev, *Edebiyata Kurdî ya Gelêrî*, r.250.

26 Hinek kes Mehmedî Bayezîdî wek çîroknûsê pêşiyê napejirînin bnr. Serwet Deniz, “Destpêka Çîrokê” *Kovara W*, j. 48, Weşana Enstîtuya Kurdî ya Amedê, Diyarbakır 2013, r. 64.

27 Temo, Fûad, “Çîrok”, *Kovara Rojî Kurd* (amd. Koma Xebatên Kurdolojîyê), Çapa Yekem, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol 2013 r. 121-122. Bnr. Kadri Yıldırım- Ramazan Pertev-Mustafa Aslan, *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, Weş. Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin 2013, r. 62.

28 Qedrîcan: Navê wî yê rast Abdulqadir Ezîz Can e. Di sala 1916an de li Dêrika Mêrdînê hatiye dinê. Li îzmîrê Zanîngeha Bilind ya Mamostetiyê xwend. Li Anteqayê û li Îskenderûnê mamostetî kir. Nivîs û helbestên wî di Kovara Hawarê de derketin. Piştî şoreşa Agiriyê mecbûr ma û çû Suriyeyê. Li Suriyê jî zor û zehmetî din û çend salan mecbûr ma ku li Lubnan û Iraqê bijî. Di 9 Tebax 1972an de li Şamê wefat kir. Bnr. Mehmed Uzun, *Antolojiya Edebiyata Kurdî*, (amd. Mehmed Uzun) I, Tûm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul 1995, r. 358. Bnr. Qedrî Can, *Guneh*, Çapa Yekem, Weşanên Lîs, Stenbol 2007, r. 7-8.

29 Nûreddîn Zaza: Navê wî yê rast Yûsuf (Ûsiv) e. Di sala 1919an de li Madena Elezîzê hatiye dinê. Piştî şoreşa Şêx Seîd diçe Suriyê. Nivîsên wî di kovara Hawar û Ronahî yê de hatine weşan. Piştî şerê cihanê yê duyem diçe Lozanê, li Lozanê xwendina xwe ya bilin diqedîne û doxtoraya xwe li ser “Herikana Personalîst di Ramana Filozofê Frensî Emanuel Monnier” dîke. Zaza, pîr pîrtûk nivîsnadine Memê Ala, Şerê Azadî, Jiyana Mîna Kurdî (bi fransî çap kiriye û navê wê yê resen ev e: Ma Vîe de Kurde ye). Di sala 1988an de li Lozanê wefat dîke. Daxuyaniya wî ya ji bo kurdan pîrr bi nav û deng e. Zaza, di daxuyaniya xwe de wisa bangî kurdan dîke: “Gelfî Kurdan! Heke hûn naxwazin ji hev taromar û wînda bibin, berî her tiştî zimanê xwe bixwînin û bidin xwendin. Lê heke dixwazin xwe nas bikin û xwe bidin naskirin û hezkirin; û bi hevaltî û dostaniya mîletên din ra pêş ve herin; û bi rûmet û serbilind bijîn, dîsa zimanê xwe bixwînin û bidin xwendin!” bnr. Zeynelabîdîn Zinar, *Antolojiya Edebiyata Kurdî*, (amd. Mehmed Uzun) I, Tûm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul 1995, r. 376.

4. Çavkanîyên Çîrokê

Di derbarê çavkanîyên çîrokê de hinek senifandin hene. Ev sinifandina di bin navên ekolan de derdikeve pêşberî me. Li gor lêkolînên zanistî çavkanîyên çîrokan ev in:

1. Ekola Mîtolojiyê: Baweriya vê dibisitanê di vî warî de ye ku çavkanîyên çîrokan mîtolojî ye û ev mîtolojiya jî mîtolojiya Hînd-Ewropayê ye. Bi borîna demê re mîtolojiyên Hînd-Ewropayê guherîne û bûne çîrok. Nûnerên vê ramanê Jacob Grîmm, Wilhelm Grîmm, G.V. Cox û Max Muller in.

2. Ekola Hîndolojiyê: Li gorî vê ramanê çavkanîya çîrokê Hindistan e. Di sedsala Xem û vir de çîrok ji Hindistanê belavî dinyayê bûye. Nûnerên vê ramanê Î. Kunoş, Theodar Benfey û Emanûel Cosquîn in.

3. Ekola Antropolojiyê: Li gor vê ramanê çîrok jêmayiyên jîna hov e. Nûnerên vê ramanê Edward Taylor, Andrew Lang, Franz Boaz û Paûl Saîntyneş in.

4. Ekola Derûniyê: Li gor vê ramanê çavkanîyên çîrokê xewn in. Nûnerên vê ramanê Von der Leyen e.³⁰

Nimûneya herî girîng ya çîrokê Kelîle û Dîmneya Beydeba ye û em dikarin bibêjin di warê çîrokê de behrema yekem ya rojhilat e. Li Ewropayê çîrok B.Z. di sedsala VIem de bi Ezop (Aîsopos) dest pê kiriye. Piştî Ezopî, di sedsala XVIIem de Jean de La Fontanê ye fransî çîrokên ajelan 'fabl' amade kirine. Li Asyayê di dewra dewleta Ûygûran de çîroka Kalyanamkara û Papamkara (Şehzadeyê xwedî hizrê baş û Şehzadeyê xwedî hizrê nebaş) mîna keke balkêş e. Di nava wejeya tirkî de jî em di *Harname* ya Şeyhî û *Mesnewî* ya Mewlana de rastî çîrokên ajelan tên. Di nava kurdan de jî mînakên çîrokan zêdene. Di kovarên weke Hawar, Ronahî de pîrr çîrok hatine nivîsandin, ji bilî vê kesên wek Feqî Husên Sağınç³¹, M. Emîn Bozarşan³² û hwd. çîrokên fablê berhev kirine û weşandine.

5. Cureyên Çîrokê

Li gorî lêkolîneran teşeya çîrokan tével (ji hev cuda) e. Hinek lêkolîner di bin pîrr beşan de çîrokan disinifînin, hinek jî hejmara sinifandinê kêm dikin. Ji bona ku gotinên me zelal were fêmkirin em li gorî çend lêkolîneran cûreyên çîrokê bibînin.

Nivîskar Muhsine Helimoğlu Yavuz çîrokan wisa polîn dike.

1. Çîrokên Awarte (Neasayî)
2. Çîrokên Cin û Pêriyan

30 Zeki Gürel, F. Temizyürek, N. K. Şahbaz, *Çocuk Edebiyatı*, Öncü Kitap, Ankara 2007, r. 48-49.

31 Feqî Huseyn Sağınç, *Çîrokên Kurdî (Fabl)*, Weşanên Enstîtuya Kurdî, Stenbol 1999.

32 M. Emin Bozarşan, *Gurê Bilûrvan*, Weşanên Deng, Amed 2000.

3. Çîrokên Mirovên Neasayî
4. Çîrokên Sêhr û Efsûnê
5. Çîrokên Cinawir, Dêw û Pîrhevokan (Pîrebotk)
6. Çîrokên Padîşah, Siltan, Şehzade, Keybanû û Paşmîran(Wezîr)
7. Çîrokên Dewlemendan, Bazirganan, Axa û Began
8. Çîrokên Mirovên Xizan
9. Çîrokên Ajelan
10. Çîrokên ku mijara wana Biwêj û Gotinên Pêşyan e.³³

Hinek nivîskar hejmara cûreyên çîrokê hîn hindik dikin û raveyî xwendekaran dikin. Li gorî Yalçın û Aytaş cûreyên çîrokê vana ne:

1. Çîrokên Ajelan
2. Çîrokên Aferîdeyên Neasayî
3. Çîrokên Kawikan (Kesên heşşivik- Mirovên saf)
4. Çîrokên ku behsa sêhr, efsûn û tiştên neasayî dikin.³⁴

5.1. Çîrokên Ajelan

Çavkaniya van çîrokan li gorî pirr kesan rojhilat e. Lehengên van çîrokana ajel in. Peyama ku dixwaze were dayin bi rêya ajelan ve tê ye dayîn. Ajel di van çîrokan de diaxivin. Herçiqaş weke fabl werine binavkirin jî carcaran bi direjîya mijara xwe û di naveroka vana de hebûna serpîhatiyan hene, ji ber van herdu sedemana hinekî ji fablan cuda ne. Çîrokên ajelan hem bi şêweya pexşanê hem jî bi şêweya helbestkî têne nivîsandin. Di van çîrokan de hînkari û şîretên sincî, cewherên dostaniyê, hogirî, qencî, xweşî, dilsozî li hemberî wana durûtî, neyarî, hevrapandin, dijminî, hesûdî, çevnebarî hene. Di vî warî de li Ewropayê Ezop, La Fontanie, Jacop Grimm û Wilhelm Grimm (Mizikavanên Bremenê), li Hindistanê Mahabharata û rêze çîrokên Pançatantra (yek ji wana Kelîle û Dîmne³⁵), Li Tirkîyeyê Şeyhî (Harnâme) û Mewlana (Mesnevi), di nava kurdan de jî M. Emîn Bozarslan, Zeynelabidîn Zinar û hwd.

5.2. Çîrokên Neasayî

Di nava cûreyên çîrokan de ya herî zêde tê zanîn ev cûre çîrok in. Naveroka van çîrokan neasayî ne. Bûyer carcaran heft tebeqe di binê erdê de, carcaran li ser çiyayekî di nava ewran de, carcaran li welatê pêriyan diqewimin. Lehengên van çîrokana cin, pêrî, dêw, hût, cinawir, pîrhevok, pîreke sêhrbaz li aliyê din lawikê padîşah, keybanûyek, nêçîrvanek, belengazek hwd. in. Lehengên van çîrokana li hember mehlûqatên ecêb dikevin têkoşînên hebûn û nebûnê. Lê da-

33 Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, r. 17-18.

34 Alemdar Yalçın, Giyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ, Ankara 2002, r. 50-55.

35 Di 2001an de Mucteba Baravî beşek (ev berhema ji çar beşan pêk tê) ji vê berhemê wergerand - ye kurdî û di nava weşanên Nûbiharê de derketiye.

wiya dawî van çîrokana bi serkeftina lehengan bi dawî dibe. Di van çîrokan de mirov têkoşîn, sebr, lehengî bi awayekî zelal li ber çava têne raxistin.

5.3. Çîrokên Rasteqîn

Li gorî cûreyên din, di van çîrokan de leheng, bûyer, cih û dem hîn nêzîkî rastiye ye. Di nava van çîrokan de bi gelemperî dijberî hene. Dewlemend-xizan, rind-nerind, bihêz-qels, axa-gel her tim di van çîrokan de tê pêşberî me. Di dawiya van çîrokan de peyam, rastî, durustî, bêqîmetiya mal û milk, hezkirina mirovan, qedirzanîn e.

5.4. Çîrokên Kenhar (Pêkenok)

Ev çîrokana kurt in. Di naveroka wan de meselokên tûman (komîk) hene. Lehengên van çîrokana kesên ji rêzê ne. Hêmanên pêkenînê di nava van çîrokan de gellek in. Herçiqas bûyer biqewimin û ev bûyerana li dijberî leheng be jî dawiya dawiyê lehengên van çîrokan bi ser dikevin û bextewarî dimînin. Zimanê van çîrokana hêsan in, hemû kes dikare ji mijarê fêhm bike.

5.5. Çîrokên Zincîreyî

Ji rêze çîrokan pêk têne ku di navbera wan de rist û pevgirêdanek mantiqî heye. Bûyer û rûdanên çîrokê li dû hevdu têne gotin. Her yek ji wan, hem dewama ya dî ye û hem jî bi serê xwe çîrokek e.³⁶ Lehengên van çîrokan hema bi gelemperî ajel in. Ev cûre çîrokana ne pirr dirêj in.

6. Beşên Çîrokê

Bi gelemperî lêkolîneran beşên çîrokê di bin sê serenavan de berhev dikin. Ev beşanan jî ev in:

1. Çîvanok (Serê Çîrokê- Destpêka Çîrokê)
2. Beşa Hîmî (Gewde- Bingeha Çîrokê)
3. Encam³⁷

6.1. Çîvanok (Serê Çîrokê - Destpêka Çîrokê)

Destpêka çîrokê, di nava çîrokê de cihê herî balkêş, cihê herî bicoş û rengîn e. Di vê beşê de huner û hostatiya çîrokbêj derdikeve holê. Çîrokbêj ji bona bala guhdaran bikêşînê di vê beşê de bi bêjeyan dilizê, bêjeyên sosret li dû hevdu rêz dike û bi hostatî û hunermediyeke mezin van bêjeyana lihev tîne. Çend mînak ji van çîvanokana ev in: “Hebû tunebû”, “Hebû tunebû, carek ji caran, li welatekî bi daran...”, “Hebû tunebû, carek ji caran rehmet li dê û bavê guhdaran...”, “Hebû tunebû, carek ji caran rehmet li dê û bavê guhdaran, xwelî li serê Bekoewanê li ber dîwaran...”, “Hebû tunebû, ji Xwedê mezintir kes tunebû...”, Paşî hinek çîvanokên xweş, lehengên çîrokê yên sereke di vê beşê de ji guhdaran re tê pêşkeskirin.

36 Pertev, *Zarok û Çîrok (Destpêka Pedagojiya Kurdî)*, r. 95.

37 Pertev, *Zarok û Çîrok (Destpêka Pedagojiya Kurdî)*, r. 96.

6.2. Beşa Hîmî (Gewde- Bingeha Çîrokê)

Vegotina çîrokê hemû di vê beşî de ye. Vegotin cardin li vê derê bi huner-mendiyeke mezin û ji bona balkişandina guhdaran bi şêweyeke edebî tê vegotin. Hemû bûyer di vê beşê de bi rêk û pêk tê honandin. Vegotina çîrokbêjan ewqas xweş e ku ew ê ku çîrokê guhdarî dikin bi lengên çîrokê re dibin heval, bi hestên xwe ew jî di nava bûyeran de cih digirin. Çîrokbêj vê rastiye dizane, ji bona vê dixwaze bala guhdarvanan hîn zêde bikêşîne. Ji bona vê yekê carcaran ji nişkave dengê xwe bilin dike û dibêje: “Ha ha ha li wir”, “Bavooo”, “Keso kes nebîne”, “Çû bi şev çû, çû bi roj çû, çû, çû, çû.”

Çîrokbêj tu cara mijara çîrokê belav nake, hemû bûyer bi hev re girêdayîne. Bûyer ew qas dijwar dibe jî lê çîrokvan qet ji gotina xwe danakeve, dawiya dawiyê pirsgirêkên mezin bi hostatî çareser dike û bêhna guhdaran fireh dike.

6.3. Encam

Ev beşa dawiya çîrokê ye. Çîrokbêj di vê beşê de bi hemû hostatiya xwe çîrokê bi hev girêdide, kesên rind û rast bi mirazê xwe şa dibin, kesên xerab û neqenc cezaya xwe dibînin. Careke din li vê derê jî çîrokbêj weke edetê kevnare çîrokan bi hinek gotinan diqedînin: “Çîroka min li diyaran, rehmet li dê û bavê guhdaran...”, “Çîroka min li mişka, rehmet li dê û bavê we gişka...”, “Çîroka min li diyaran, rehmet li dê û bavê guhdaran, ji bilî cenderme û tehsildaran...”

7. Naveroka Çîrokan

Bi taybet di naveroka çîrokên kurdî de gelek motîfên ji hev cuda ji xwe re cihêkî dibîne. Bingeha naveroka çîroka kurdî civata kurda ye. Di her warî de civata kurd gelekî dewlemend e. Em di wê baweriyê de ne ku çîrokên kurdî jî sîd ji vê dewlemendiyê girtiye.

Çîrok di nava xwe de pîrr nirxên madî û manewî duhundurîne. Naveroka çîrokan bi tenê xîtabî zarokan nake. Berevajî xîtabî hemû civatê dike. Dema ku çîrok bi baldarî were xwendin û nirxandin wê were dîtin ku di çîrokê de (çîrok malê kîjan civatê be) çand, folklor, bewerî û nerxdaraziyên civatê were dîtin. Teşeyên jiyana gelan, baweriyên wan, kevneşopiyên wan hemû di çîrokan de xuya dibin.³⁸ Çîrok ji civatê ne cuda ne. Reng, deng, bang, hêvî, rindî, nerindî, camêrî, xirabî û xeyalên civatekê di nava çîrokên wê civatê de olan dide.

8. Di Çîrokê de Bûyer

Naverokên çîrokê li gorî cûreyên çîrokê tên guherîn. Di çîrokên neasayî de mijar bûyer tiştin nerojane ne, bûyer tiştên neasayî ne. Di çîrokên ajelan de mebest ders dayîne ji ber vê yekê di nava van çîrokan de pirsgirêkek heye û ev pirsgirêka li aliyê kesên qenc, rast tê çareserkirin. Em dikarin bibêjin ku kêm

38 <http://www.ufkumuz.com/kurt-masallarinin-yapisal-ozellikleri-23110h.htm> (Kenan Bozkurt) (25.08.2015)

zêde bûyerên di hemû çîrokan de ramanên dijber (qencî-xerabî, rastî-nerastî hwd.) şer dikin û çîrok bi serkeftinên ramanên baş diqedin. Di çîrokên rasteqîn de bûyerên ku rojane têne qewimîn derdikeve pêşberî me.

Di çîrokan de bûyer, bi tevahî li ser zemîneke dererastî û neasayî hatiye damezirandin. Dibe ku di çîrokan de bûyerên dîrokî yê qewimîni jî têne vegotin, lê ev bûyerana di atmosfera çîrokan de nayên naskirin ango edî rengê çîrokê girtine. Di hinek çîrokan de mimkûn e ku em rastî mîtên hinek mîtolojiyan jî werin.³⁹

9. Lehengên Çîrokê

Di çîrokan de leheng li gorî cûreyên çîrokan de têne guherîn. Di çîrokên neasayî de ger leheng mirov be, ew kesa kesekî xurt û bi hêz e. Tu caran çavê xwe ji riya xwe bernade. Çi derkeve pêşberî wî/wê dawiya dawî ew bi ser dikeve. Tirs tu caran nabe mêvanê van kesan. Di çîrokên ajelan de leheng ajal in. Lê di çîrokên din de ajal alîgirên lehengane. Bi piranî ev ajalana hesp, tajî, şêr, balinde, teyr, beq û hwd.

Di çîrokan de bi piranî taybetmendiyên lehengan yekaliye. Hetanî dawiya çîrokê, kesên rind rind in, kesên nerind jî nerind in. Lê pîrr kêm be jî carinan hinek kesên xerab berve dawiya çîrokê qenc dibin û derbasî aliyê rastiyê dibin.

Di çîrokan de bi piranî ev leheng derdikevin pêşberî me: Dêw, pîrhevok, pêrî, kur an jî qîzên padîşahan, wezîr, dêmarî, ap û amojin, pîremêr, şivan, gavan, efrîd, beran, tîremar, pepûk, şêr, tajî, teyr, beq hwd. di çîrokan de rolên lehangan jî ji hev cuda ne. Yê ku rolên wana erênî bi piranî ev in: Padîşah (em bawer dikin ku ê di çîrokan de xwedî du rol padîşah in, carinan qencin, carinan sîtemkar in) kur an jî qîzên padîşahan, kesên xizan, şivan, gavan, pêrî, şêr, tajî, teyr, beran, beq; yê ku rolên wana neyênî ev in: Dêw, pîrhevok, efrîd, wezîr, dêmarî, ap û amojin.

10. Di Çîrokê de Cih û Dem

Bi piranî di destpêkê de behsa cihê ku buyer lê qewimîye tê kirin. Ev cihana, derên ku tu caran mirovan bi çavên xwe nedîne. Cihên wek welatê pêriyan, qesra padîşahê pêriyan, paş çiyayê qaf û hwd. tê xwuya kirin ku ev hemû der, derên xeyalî ne. Ya rast ev derên xeyalî bala mirovan (bi taybet zarokan) dikêşîne û hîn zêde guhê xwe didin çîrokbêjan.

Li aliyê din di çîrokan de dem jî nayê zanîn. Di destpêka çîrokê de çîrokbêj dibêjin: “Hebû tunebû...”, “carekê ji caran”, “di wexteke nediyar de li welatekî”, “di zemanê berê de”, Li vê derê jî diyar e ku dema ku çîrok tê de qewimîye nayê zanîn. Lê belê em dikarin bibêjin demên çîrokê bi “dema boriya dûdar û dema fireh” têne vegotin.

39 Hamdi Güleç, *Halk Edebiyatı*, Çizgi Kitapevi, İstanbul 1988, r. 65- 89.

11. Di Çîroka Kurdî de Hinek Motîf

Di çîroka kurdî de bi sedan motîf têne bikaranîn, hinek ji wana nûnertiya tînêtiyê, bêkesiyê, belengaziyê; hinek jî nûnertiya xayinî, tarîtî, neqencî û hwd. dikin. Ronî War çend mînakên wisa rêz dike⁴⁰.

Porkur: Nişana belayê û cezaya qebehetê ye. Bêçaretî ye, li ber belayeke giran tiştêk ji destê ewên ku bela bi serde hatine nayê û bi tenê ji wê kerbê porên xwe kur dikin. Bi taybet ev tiştê ji aliyên jinan ve tînê kirin an jî ev tiştê li ser jinê tînê kirin. Porkurî ji namûsê tînê. Gava di zewacê de keç 'ne qîz be' porê wê tînê kurkirin û bi ser mala bavê wê de tînê şandin. Porkurî jî vê edetê derketiye. Dema ku belayek bi ser lehângên çîrokê de tînê, dayik an jî xwişkên wana porên xwe kur dikin, ev jî nişana belayê ye.

Beranê reş û spî: Sembola tiştên dijberî hev in. Ronahî û tarîtî, şev û roj, xweşî nexweşî, qencî xerabî, mirin jiyan, hebûn tunebûn, mêranî tirsonekî, bedewî bedî, hêz bêhêzî. Ev sembola dibêje ku di ruh û fitrata mirov de her xislet heye, ev xisletana li hember hev in û wek beranê reş û spî her dem di tîkoşînê de ne li ber hev didin.

Tîremar: Tîremar neyarê piçûk e. Li aliyê din xerabiyên piçûk in, lê belê bi borîna demê re ev xerabiyên piçûk dikevin ser hevdu û giran dibin û dawiya dawiyê dibe sedeme canê mirovan. Tê wê wateyê ku xerabî piçûk be jî ger neyên kirin. Di çîrokan de tîremar temsiliya xerabiyên piçûk dike lê di dawiyê de ev xerabiyên wer mezin dibin ku edî sererastkirina wana mimkûn (pêkan) nabe.

Yek: Di çîrokan de derbas dibe lawekî padîşah, lawekî pîrê, lawekî beg hwd. yek tenêti û delalîbûn e. Tê wê wateyê ku dema kesekî bi tenê be xwedî qîmet e.

Sê (Sisê): Di çîrokan de ev gotina wiha cihê xwe digire: Sê qîzên pêrî, sê lawên paşê, sê bira hwd. Sisê ji çêbûna mirov hetanî mirina mirov temsîl dike. Zayîn, jiyan û mirin.

Heft: Di çîrokan de ev gotina wiha cihê xwe digire: Heft bira, heft tebeqe binê erdê, heft sal, heft roj, hûtê heft serî, heft şev û heft roj û hwd. Heft roj in, mirov bi heft bavê xwe tînê nasîn, heft qat û tebeqeyên dinyayê hene, Xwedê di şeş rojan de alem afirandiye û roja heftan bêhna xwe berdayê loma hejmara heftan pîroz e. Ji ber pîrozbûna wê, ev hejmara di pîr çîrokan de derdikeve pêşberî me.

Morîka Xewê: Xapandin û bextxerakirin e. Ev simbol li şûna waran û ji mexsedan hiştinê tîne bîra mirov. Dema ku morî dikeve guhê leheng tamara xewê li leheng radibe û dikeve xeweke giran. Di vê navberê de leheng ji miradê xwe dimîne.

40 Ronî War, "Şaristani" *Kovara W*, j. 25, Adar-Avrêl, Stenbol 2009, r. 38-42.

Teyrê baz: Hêz e, mêranî ye.

Hesp: Xwedîtî, esalet û ji xetereyan xelasî û rizgarî ye.

Kund: Sembola warwendabûn, kavilbûn û bêyomiyê ye.

Şêr: Sembola hêz û serdestiyê ye.

Gur: Sembola xetereyê ye.

Hirç: Sembola dijiwariyê, hêz û girbûnê, girbûneke nelihev û hovîtiyê ye.

Pîra Mirovxwer: Xirabiyê temsîl dike. Bingeha hemû xerabiyên ev e.

Ji bilî van motifan di çîrokên kurdî de bi dehan motif henin. Motîfa evînê, motîfa îmtihanê, motîfa jehrê, motîfa nîşana hevîskirinê, motîfa astengêr, motîfa pîra qasid û hwd.⁴¹

Encam

Vê xebata kurt hewl da ku di derbarê çîroka kurdî de hinek agahiyan bide. Me nîqaşên di derbarê bêjeya çîrokê de li ber çava raxistin. Çavkaniyên çîrokê, cureyên çîrokê, naveroka çîrokê û hinek motîfên di çîrokê de bi berfirehî hatin vegotin.

Me di vê xebata xwe de tesbît kir ku bingeha çîrokê rojhilat e. Hate dîtin ku bi dehan cureyên çîrokê henin lê me cureyên çîrokê di pênc beşan de berev kirin.

Di çîroka kurdî de motîf cihekî girîng digire. Me di vê vekolînê de bi dehan motîf û wateyên wana nîşan dan. Mînak: Porkur, morîka xwê, hesp, teyrê baz, kund, şêr, yek, heft, çil, gur, hirç hwd.

Gotina dawiyê em dikarên bêjin, çîrok bîra civakêye û rengê civakê raberî mirovan dike. Ji bona nîşan çîrok xwenasîn e. Dema ku çîrok têne vegotin urf û edet, jiya rojane, daxwazên gelan, taybetmendiyên erdnigariyê, êş, azarên civakê têne pêşberî me. Çîrokên her herêmekê, her ‘eşîrekê, her gundekî taybetmendiyên wana di nava xwe de di hundurîn. Her deverek, çîrokê bi rengê xwe boyax dike.

Çavkanî

Alakom, Rohat, *Di Folklorê Kurdî de Serdestiyê Jinan*, Çapa Duyem,

Weşanên Awesta, Stenbol 2013,

Andersen, Hans Christian, *Çîrok û Serpêhatî*, (wer. Ezîzê Gerdenzerî),

Weşanên Doz, Stenbol 2011.

Anonim, *Edebiyat Ansiklopedisi*, Milliyet Gazetesi Armağanı, İstanbul 1991.

41 Bunyamin Demir, “Motîfên Edebiyata Kurdî ya Gelêrî di Destana Siyabend û Xecê de”, *Edeb - yata Kurdî ya Gelêrî*, Avesta, Stenbol 2015, r. 139-159.

- Babaoğlu, İrfan, “ Kurteçîrok Hestên Kurdan in” *Kovara W*, j. 47 Gulan-Pûşper, Stenbol 2013, r. 52.
- Berbir, Hogir, *Ji Dengbêj Fadilê Kufragî Destan û Çîrokên Kurdî*, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Amedê, Amed 2007, r. 5.
- Bozarslan, M. Emin, *Gurê Bilûrvan*, Weşanên Deng, Amed 2000.
- Celîl, Casimê-Celalî, Emerê, *Kela Dimdimê û Xanê Lepzêrîn*, Weşanên Nûbiharê, Stenbol 2011.
- Cewerî, Firat, *Antolojiya Çîrokên Kurdî (1856-2003)*, I, Çapa Yekem, Weşanên Nûdem, İstanbul 2003.
- Cizîrî, Şerefxan, *Edebiyata Devkî û Sosyalîzasyon*, Weşanên Aram, İstanbul 2011.
- Demir, Bunyamin, “Motîfên Edebiyata Kurdî ya Gelêrtî di Destana Siyabend û Xecê de”, *Edebiyata Kurdî ya Gelêrî*, Avesta, Stenbol 2015, r. 139-159.
- Denîz, Serwet, “Destpêka Çîrokê” *Kovara W*, j. 48, Weşana Enstîtuya Kurdî ya Amedê, Diyarbakır 2013, r. 64.
- Geverî, Ayhan, *Antolojiya Çîrokên Nûbiharê*, Çapa Yekem, Weşanên Nûbiharê, Stenbol 2008.
- Güleç, Hamdi, *Halk Edebiyatı*, Çizgi Kitapevi, İstanbul 1988.
- Gürel, Zeki û Hwd., *Çocuk Edebiyatı*, Öncü Kitap, Ankara 2007.
- Herdem, Dilxwaz, “ Di Gotinên Devkî de Hişmendiya Gel”, *Kovara W*, j. 25, Adar-Avrêl, Stenbol 2009, r. 45.
- Jîr, Sîdar, “ Çîrokeke Ciwan: Ji Agresîfîyê Diçe Henûniyê” *Kovara W*, j. 47, Weşana Enstîtuya Kurdî ya Amedê, Diyarbakır 2013, r. 35.
- Kaya, Hasan, *Kürt Öykü Antolojisi*, Weşanên Ewrensel, Stenbol 2005.
- Kevirbirî, Salih, *Yirmi Olay, Yirmi Kûlam Kürt Halk Türkülerinden Seçmeler*, (wer. Mazlum Doğan), Weşanên Ewrensel, Stenbol 2004.
- Mela Mehmûdê Beyazîdî, *Adet û Rusûmatnameê Ekradiye*, (Lêkolîn: Jan Dost), Çapa Yekem, Weşanên Nûbiharê, Stenbol 2010.
- Pertev, Ramazan, *Edebiyata Kurdî ya Gelêrî*, Weş. Avesta, Stenbol 2015,
- Pertev, Ramazan, *Zarok û Çîrok (Destpêka Pedogojîya Kurdî)*, Weşanên Doz, Stenbol 2009.
- Roger, Lescot, *Memê Alan*, Çapa Duyem, Weşanên Awesta, Stenbol 2010..
- Sağniç, Feqî Huseyn, *Çîrokên Kurdî (Fabl)*, Weşanên Enstîtuya Kurdî, Stenbol 1999.
- Sağniç, Feqî Huseyn, *Dîroka Wêjeya Kurdî*, Çapa Yekem, Weşanên Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê, Stenbol 2002.

- Şerefxanê Bedlisî, *Şerefname Dîroka Kurdistanê*, (wer. Ziya Avcı) Çapa Sêyem, Weşanên Awesta, Stenbol 2007.
- Temo, Fûad, “Çîrok”, *Kovara Rojî Kurd*, (amd. Koma Xebatên Kurdolojîyê), Çapa Yekem, Weşanên Enstîtuya Kurdî Ya Stenbolê, Stenbol 2013.
- Uzun, Mehmed, *Antolojiya Edebiyata Kurdî*, (amd. Mehmed Uzun) I, Tûm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul 1995.
- War, Ronî, “Şaristanî” *Kovara W*, j. 25, Adar-Avrêl Stenbol 2009, r. 38.
- War, Ronî, “Çîrok Pêşverû ye”, *Kovara W*, j. 18, Weşana Enstîtuya Kurdî ya Amedê, Diyarbakır 2008, r. 36.
- Xanî, Exmedê, *Mem û Zîn*, (Şîrove û Kurdiya Îro. Jan Dost), Weşanên Awesta, Stenbol 2010.
- Yavuz Helimoğlu, Muhsine, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Weşanên Wezareta Çandê, Ankara 2002.
- Yıldırım, Kadri – Pertev, Ramazan – Aslan, Mustafa, *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, Weş. Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin 2013.
- Yılmaz, R., (Gernas Koçer), *Destana Şerrê Kundan û Qijikan*, Weşanên Nûbiharê, Stenbol 2007.
- Zengin, Ahmet Yaşar-Zengin, Nesrin, *Çocuk Edebiyatı*, Çapa Duyem, Weşanên Bizim Büro, Ankara 2002.
- Zinar, Zeynelabidîn, Axaftina di panela kurd-kavê de ya li ser “Folklorê Kurdî û Hunera di Folklorê de”, 2006.
- Zinar, Zeynelabidîn, “Hunera Folklorê Kurdî” *Nûbihar*, j. 99, Stenbol 2006, r. 18.
- Zinar, Zeynelabidîn, *Antolojiya Edebiyata Kurdî*, (amd. Mehmed Uzun) I, Tûm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul 1995.

Çavkaniyên Elektronîk

<http://www.ufkumuz.com/kurt-masallarinin-yapisal-ozellikleri-23110h.htm> (Kenan Bozkurt) (25.08.2015)